

Lezingen:

Jeremia 1:4-10

De Heer richtte zich tot mij: 'Voordat ik je vormde in de moederschoot, had ik je al uitgekozen, voordat je de moederschoot verliet, had ik je al aan mij gewijd, je een profeet voor alle volken gemaakt.' Ik riep: 'Nee, Heer, mijn God! Ik kan het woord niet voeren, ik ben te jong.' Maar de Heer antwoordde: 'Zeg niet: "Ik ben te jong." Richt je tot iedereen naar wie ik je zend en zeg alles wat ik je opdraag. Wees voor niemand bang, want ik zal je terzijde staan en je redden – spreekt de Heer'. En de Heer strekte zijn hand uit, raakte mijn mond aan en zei tegen mij: 'Hiermee leg ik mijn woorden in jouw mond. Nu, op deze dag, geef ik je gezag over alle koninkrijken en volken, om ze uit te rukken en te verwoesten, om ze te vernietigen en af te breken, op te bouwen en te planten.'

Romeinen 8:1-11

Dus wie in Christus Jezus zijn, worden niet meer veroordeeld. De wet van de Geest die in Christus Jezus leven brengt, heeft u bevrijd van de wet van de zonde en de dood. Waartoe de wet niet in staat was, machteloos als hij was door de menselijke natuur, dat heeft God tot stand gebracht. Vanwege de zonde heeft hij zijn eigen Zoon als mens in dit zondige bestaan gestuurd; zo heeft hij in dit bestaan met de zonde afgerekend, opdat in ons wordt volbracht wat de wet van ons eist. Ons leven wordt immers niet langer beheerst door onze eigen natuur, maar door de Geest. Wie zich door zijn eigen natuur laat leiden is gericht op wat hij zelf wil, maar wie zich laat leiden door de Geest is gericht op wat de Geest wil. Wat onze eigen natuur wil brengt de dood, maar wat de Geest wil brengt leven en vrede. Onze eigen wil staat vijandig tegenover God, want hij onderwerpt zich niet aan zijn wet en is daar ook niet toe in staat. Wie zich door zijn eigen wil laat leiden, kan God niet behagen. Maar u leeft niet zo. U laat u leiden door de Geest, want de Geest van God woont in u. Iemand die zich niet laat leiden door de Geest van Christus behoort Christus ook niet toe. Als Christus echter in u leeft, bent u door de zonde weliswaar sterfelijk, maar de Geest schenkt u leven, omdat u door God als rechtvaardigen bent aangenomen. Want als de Geest van hem die Jezus uit de dood heeft opgewekt in u woont, zal hij die Christus heeft opgewekt ook u die sterfelijk bent, levend maken door zijn Geest, die in u leeft.

Overweging

Gemeente van Christus,

In januari 1934 hield de toen 27 jarige Dietrich Bonhoeffer een preek over de tekst die wij net hebben gelezen. Hij zat in die tijd in London waar hij twee Duitstalige gemeenten diende. Op advies van zijn vriend en leermeester Karl Barth was hij naar London vertrokken om daar zijn werk te doen. Een zoekende en begaafde jongeman die vol zorgen was over de ontwikkelingen in zijn land. Vlak hiervoor was Hitler via verkiezingen aan de macht gekomen en brak een tijd van antidemocratische ontwikkelingen die zouden leiden tot de verschrikkingen van de tweede wereldoorlog waarin de beschaving verdween en vele mensen in staat bleken tot verschrikkelijke daden over te gaan als massavernietiging en onderdrukking. In de jaren daarvoor had deze jonge theoloog die al op vroege leeftijd promoveerde en zocht naar zijn bestemming en opdracht, zich druk gemaakt over de houding van de kerk. Want ook die moest zich onderwerpen aan deze nieuwe ideologie en ten dienste staan van de politiek van die dagen. Een staatskerk die ondersteunend moest zijn aan de macht en het volk diende te onderwijzen in deze nieuwe leer.

Opgegroeid in een vooraanstaand milieu waarin de kerk een bescheiden rol speelde. Zijn vader was een bekend psychiater die niet veel op had met geloof en kerk, zijn moeder bracht hem op het spoor van de Bijbel en zijn geloofsontwikkeling. Een begaafd mens met een grote denkkraft en daarnaast een getalenteerd pianist. Zijn keuze voor de theologie was niet het eerste waar zijn ouders aan hadden gedacht wat betreft de toekomst van deze talentvolle jongen. Maar hij koos voor de theologie en werd erdoor gegrepen. Een worsteling tussen de academicus en de pastor maakte zich meester van hem, maar al gauw werd duidelijk dat hij zijn plek zocht in de kerk als voorganger en pastor. Ging naar Barcelona om daar als hulpprediker te werken, ging naar London en later naar de Verenigde Staten. Daar zou hij veilig zijn, weg van het opkomend nazisme en het gevaar dat hij liep in zijn eigen land.

En toch kwam hij terug, omdat hij zich niet afzijdig kon en wilde houden van de strijd die in zijn eigen land gaande was. Het comfort van de betrekkelijke veiligheid woog niet op tegen de roeping die hijzelf voelde. Daarvoor ging de kerk in zijn eigen land hem te veel ter harte en vond hij dat hij de strijd moest aangaan met deze desastreuze ideologie die zich meester maakte van zijn land en kerk. Hij startte een eigen seminarie in Finkenwalde en inspireerde jongen theologiestudenten en werd de grondlegger van de Bekennende Kirche. Een kerk die stond voor de Christelijke waarden die in het geding kwamen door de druk op de kerk van zijn tijd om de leider te volgen zonder verzet en weerwoord.

Het was haast een kloosterregime dat gold op dat seminarie. Strenge regels waar het ging om onderlinge verbondenheid. Niet spreken over elkaar, maar met elkaar het debat aangaan. Bijbelstudie, sport en muziek waren belangrijke elementen van dat seminarielevens.

Hij sprak zich uit op de radio vlak nadat Hitler aan de macht was gekomen. Kon zijn verhaal niet afmaken omdat de zender op stil ging. Niet duidelijk is of dat was vanwege censuur of omdat zijn zendtijd op was en zijn verhaal te lang. Zijn goede vriend Eberhard Bethge vermoedde dat laatste. Maar duidelijk werd dat deze jonge theoloog opstond tegen het oprukkend nazisme en zijn kerk en voorgangers opriep om niet te zwijgen. Vanaf dat moment was hij verdacht wat uiteindelijk leidde tot zijn arrestatie in 1943 en zijn dood door ophanging op 9 april 1945, twee weken voordat de gevangenis waar hij verbleef werd bevrijd door de geallieerden.

Wij hebben dit jaar 75 jaar vrijheid gevierd. Wat uitbundig was opgezet en begon in Terneuzen, werd door Corona minder uitbundig dan wij hadden gehoopt. Als vice-voorzitter van het Nationaal Comité 4 en 5 mei was ik daar nauw bij betrokken en hadden wij uitgekeken naar een bijzondere herdenking op de Dam en een feestelijke 5e mei met als start een gesprek met Bundeskanzler Angela Merkel in het Kunstmuseum in den Haag. Het werd een bijzondere herdenking op de Dam met een indrukwekkend verhaal van onze Koning voorafgegaan door een stevig verhaal van Arnon Grünberg in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

75 jaar vrijheid na de verschrikkingen van de tweede wereldoorlog. Een spannend moment en een scharnier naar de tijd waarin wij geen ooggetuigen meer onder ons zullen hebben, maar het zullen moeten hebben van de verhalen die wij elkaar doorvertellen. Een vrijheid die voor velen van ons als vanzelfsprekend wordt ervaren. Ik weet niet beter en heb mijn eigen leven in vrede en veiligheid mogen leven en tegelijkertijd weten we dat die vrede en veiligheid niet vanzelfsprekend is, maar kwetsbaar is en onderhoud en bescherming vraagt. We zien het in onze tijd, van waarheden die geen intrinsieke kracht hebben, maar afgedaan worden als meningen. Feiten leggen het af tegen alternatieve feiten en er is opnieuw geflirt met oude ideologieën waarvan wij weten dat zij juist die vrede en vrijheid kunnen beperken en de verdraagzaamheid en het begrip voor elkaar kapot maken. Vrijheid en vrede vragen ook in onze tijd om waakzaamheid en de moed om als dat nodig is op te staan en te spreken over recht en krom.

Onlangs maakte de scribe van de PKN, René de Reuver excuses voor het gedrag en de opstelling van de kerk in de tweede wereldoorlog. Naast een bron van verzet tegen het nazisme en moedige mensen die vanuit hun kerk in het verweer waren gekomen, was er ook stilte en weggijken en voor dat laatste maakte hij namens de kerk zijn excuses. Het is in feite de strijd die Dittrich Bonhoeffer aanging met de kerk van zijn tijd. De twee gezichten van die geloofsgemeenschap die gebaseerd is op die Bijbelse waarheid en leidt tot verzet of overgave.....

Het is de titel van de bundel brieven die Bonhoeffer schreef tijdens zijn gevangenschap. Brieven aan zijn ouders en familie. Brieven aan zijn vriend Eberhard Bethge die ze later uitgaf. Brieven waarin zijn geloof en worsteling met zijn lot tot uiting komen. De moed die hij put uit zijn geloof en de berusting in zijn lot. Maar ook het verzet daartegen en de richting waarin zijn land en de wereld zich begeven.

Een levensverhaal van een mens die een cruciale keuze maakte in een tijd waarin het erop aan kwam. Niet een mens die als verzetsheld werd geboren, maar vanuit innerlijke strijd en worsteling met die stem die hoorde dat hij niet kon en mocht weggijken en uiteindelijk zijn keuze met de dood moest bekopen. Het ging hem niet om wat hij noemde die billige Gnade. Hij verzette zich tegen dat idee van burgerlijke vroomheid die leidde tot een oppassend leven en geduldig dragen van het lot. Het is Gods hand die regeert en wat zouden wij daartegenin brengen. Hij werd daar bij weggeroepen en dat. Bracht hem in verzet. Hij heeft veel gepreekt uit het boek Jeremia. Een man uit de geschiedenis van het Joodse volk over wiens roeping wij hebben gelezen. Een profeet tegen wil en dank die leefde in een tijd waarin de mens aan de haal was gegaan met de opdracht van God. Meebewegen met de tijdgeest, een tempel die zich verkocht aan de macht waarbij leiderschap niet meer ten dienste stond van het volk, maar gebruikt werd om het volk eronder te houden. Eén van de velen uit de geschiedenis van dat bijzondere volk die geroepen werd om te wijzen op het werkelijke heil in tijden van onheil.

In London ervoer Dittrich Bonhoeffer waarover de tekst uit Jeremia spreekt. Hij beschrijft dat in zijn preek: 'Het komt van iemand buiten jezelf, niet vanuit het verlangen uit het eigen hart; het komt niet voort uit diepe wensen of verlangens. Het is het woord dat ons confronteert, dat ons in bezit neemt, niet komend uit de diepte van de ziel. Het is het vreemde, het ongewone, het onverwachte woord van de Heer dat ons roept tot Zijn dienst ongeacht de persoon en de tijd. Dan is het niet goed om weerstand proberen te bieden, want Gods antwoord is: voordat ik je vormde in de moederschoot, kende ik je. Je behoort mij toe. Vrees niet. Ik ben je God, ik zal je steunen.....'. Alles en iedereen zal je waarschuwen op dat moment en je aanraden er geen gehoor aan te geven. Dat overkwam Bonhoeffer ook zoals hij vlak daarvoor schreef aan Karl Barth en hem duidelijk maakte dat hij niet in London kon blijven. Hij kwam tot het inzicht dat zijn gang naar London niet meer kon zijn dat een tijdelijk intermezzo en dat zijn bestemming lag in het Duitsland van zijn tijd en zich niet langer afzijdig kon houden.

Het is die stem die Jeremia hoorde die het leven van een mens op zijn kop zet en aanspoort om onbekende paden te gaan. Met een woord dat je gegeven wordt. Dat is niet een stem waarvan je denkt: ah, eindelijk, nu klinkt waar ik naar verlangd heb. Nee, dat is die stem die je misschien liever niet wilt horen omdat het je leven verstoort en moed van je vraagt die je bij jezelf nog niet ontdekt had. De stem die Mozes hoorde bij die brandende braamstruik. Had ik die stem maar niet gehoord, dan had ik mijn betrekkelijk rustige leven gewoon kunnen voortzetten en had ik genoeg gehad aan die billige Gnade.....

Het is een stem die niet tot zwijgen kan worden gebracht en ook in ons leven kan klinken. Zonder onze tijd te willen vergelijken met zijn tijd, kunnen wij er niet omheen dat die waakzaamheid om de waarden die onze samenleving een rechtvaardige en vredige samenleving maken, te bewaken. Een tijd waarin oude sentimenten opspelen en het erop lijkt dat lessen uit het verleden naar de achtergrond schuiven. Dat is ook de opdracht in dit jaar waarin wij 75 jaar vrede en vrijheid met elkaar vieren.

Wij staan stil bij het leven van een bijzonder mens die 75 jaar geleden de dood vond als gevolg van het gehoor geven aan die stem. Een mens die niet bijzonder wilde zijn, maar het werd en uiteindelijk kon berusten in zijn lot. Hij had zijn laatste paaspreek gehouden en werd afgevoerd en vervolgens opgehangen. Zijn bundel brieven met de titel Verzet en Overgave eindigt met een deel van zijn gedicht Der Tod des Mose:

Der die Sünde straft und gern vergibt,
Gott, Ich habe dieses Volk geliebt.
Dass Ich seine Schmach und Lasten trug
Und sein Heil geschaut – dass ist genug.
Halte, fasse mich! Mir sinkt der Stab,
Treuer Gott, bereite mir mein Grab

Amen

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeiden.nl
info@ekklesialeiden.nl